

الذرية
يا علي بن موسى
الرضا

فرزندان امام الرضا
ع

قزوین

اصفهان

کظمین

قوچان

مرو

مجتمع تحقیقاتی

امام علی بن موسی الرضا (ع)

« مشهد مقدس »

فرزندان

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

مجمع تحقیقاتی

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

«مشهد مقدس»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا وَنَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ
وآلِهِ الطَّاهِرِينَ الْمَغْضُومِينَ لَأَسِيًّا
مَوْلَانَا الرَّؤُوفِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرَّضَا
الَّذِي إِزْتَضَيْتَهُ وَرَضَّيْتَهُ بِهِ مَنْ شِئْتَ
مِنْ خَلْقِكَ وَالْعَنُ أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ.

تقدیم به :

مظهر رأفت حقّ
شمس الشّمس مطلق
هشتمین حجّت بر حقّ

مولائی که خداوند متعال از او خشنود و
(راضی) بود و پروردگار همه بندگانش
را به وسیله او خشنود می نماید .

فهرست مطالب

مقدمه اول.....	۹
مقدمه دوم.....	۱۱
مقدمه سوم.....	۱۴

بخش اول :

تعدد فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در کتب شیعه

فرزندان امام علی بن موسی الرضا <small>علیه السلام</small> در تاریخ الأئمة.....	۱۹
فرزندان امام علی بن موسی الرضا <small>علیه السلام</small> در المجدی فی أنساب الطالبیین.....	۲۰
فرزندان امام علی بن موسی الرضا <small>علیه السلام</small> در العدد القویة.....	۲۲
فرزندان امام علی بن موسی الرضا <small>علیه السلام</small> در كشف الغمة فی معرفة الأئمة.....	۲۳
فرزندان امام علی بن موسی الرضا <small>علیه السلام</small> در تذكرة الأئمة.....	۲۴
فرزندان امام علی بن موسی الرضا <small>علیه السلام</small> در جنات الخلود.....	۲۵
فرزندان امام علی بن موسی الرضا <small>علیه السلام</small> در تحفة العالم.....	۲۶

- ۶..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام
- ۲۷..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در اجساد جاویدان
- ۲۸..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در بحار الانوار
- ۲۹..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در عوالم العلوم
- ۳۰..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در ملحقات احقاق الحق
- ۳۱..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در عیون اخبار الرضا علیه السلام
- ۳۲..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در الذمعة الساکبة فی المصیبة الراتبه ...
- ۳۳..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در منتهی الآمال
- ۳۴..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در فی رحاب أئمة أهل البيت علیهم السلام
- ۳۵..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در قرب الاسناد

بخش دوّم:

تعدد فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام از دیدگاه

علم رجال و حدیث

- ۳۹..... روایت بزندی
- ۴۲..... روایت حنّان بن سدید
- ۴۳..... روایت کلیم بن عمران
- ۴۴..... روایت احمد بن محمد بن عیسی قمی
- ۴۶..... روایات فاطمه بنت الرضا علیه السلام

بخش سوم:

گزیده‌ای از زندگانی فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

- ۵۱ ..... حضرت جواد الائمه علیه السلام
- ۵۳ ..... حضرت (حسن) علی بن رضا علیه السلام
- ۵۴ ..... حضرت ابراهیم بن رضا علیه السلام
- ۵۷ ..... حضرت حسین بن رضا علیه السلام
- ۶۰ ..... حضرت جعفر بن رضا علیه السلام
- ۶۵ ..... حضرت فاطمه بنت الرضا علیه السلام
- ۶۷ ..... امامزاده مختار از اولاد حضرت جعفر بن رضا علیه السلام
- ۶۹ ..... مصادر کتاب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه اول:

با مطالعه تاریخ اسلام و مسلمین، و بررسی تاریخ بلاد و مراکز بزرگ تمدن و قدرت مسلمین، می‌یابیم که فرزندان پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم و امامزادگان علیهم السلام، از نفوذ معنوی و اجتماعی فراوانی برخوردار بوده‌اند، و با این که قدرتهای طاغوتی بسیار خطرناکی، همانند: اُمویان و عباسیان، در طول چندین قرن، و در عموم بلاد اسلامی، در سرکوبی علویان و فاطمیان (سادات و ذراری رسول خدا و علی مرتضی و فاطمه زهراء سلام الله علیهم) از هیچ گونه وسیله‌ای (اعم از نظامی و سیاسی و تبلیغی) صرف نظر نمی‌کرده‌اند، و همیشه در میدانهای نبرد و زندانها، و نیز در صحنه‌های اجتماعی، به قلع و قمع و منزوی ساختن آنها همت گماشته‌اند.

ولی با این حال در کشورهای حجاز، مصر، عراق، ایران، سوریه، لبنان و ...، هزاران هزار بقعه و صحن و سرای باشکوه و گنبد و گلدسته‌های زیبا و جالب مورد توجه قرار گرفته و عناوینی همچون «امامزاده»، «آستانه»، «مقام»، «مقبره» یا «بقعه» یافته است و می‌بینید که گروه گروه، و دسته دسته، زائرین را از راههای دور و نزدیک، به خود جذب می‌کند و محل اجتماع دلهای با ایمان و قلبهای باصفا و بروز

عاطفه‌های دینی می‌باشد.

چراکه هر کدام از مقابر این بزرگواران، منشأ آثار و برکات اجتماعی مختلف و کرامات باهره بوده و آن عزیزان خدا دارای کمالات والای علمی و معنوی و حسن اخلاق بوده‌اند، ضمن اینکه بیشتر این بزرگزادگان، مظلومانه به شهادت رسیده و به ناحق خونشان ریخته شده است.

و در یک کلام ایشان بندگان برجسته الهی بوده‌اند، که در حیات و ممات مورد توجه مردم با ایمان بوده‌اند، و همین مقامات باعث شده که، مزار و حرم‌های آنان از خانه زندگان با صفا و پررونق‌تر باشد. آری؛ باصفا ترین دلها و شیفته‌ترین قلبها در حریم قدس آنان گرد هم می‌آیند و پاکترین زمزمه‌ها، پر سوزترین ناله‌ها و مناجاتها را، در جوار آن مزارهای شریف سر می‌دهند و به پرستش حق و انس با اولیاء او، می‌پردازند.

﴿ فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهِنَّ أَشْمُهُ ﴾.

و جالب اینکه بیش از هزار سال است که افراد و گروه‌های مختلف در قالب‌های گوناگون و شخصیت‌های متفاوت با برنامه‌ریزی‌های متعدد و صرف هزینه‌های گزاف خواسته‌اند که نور این چراغ‌های روشنگر روی زمین را خاموش کنند ولی غافل از آنند که خداوند متعال چنین اراده کرده است که این مشعل‌های هدایت، روشنگری کنند و واسطه فیض، رزق، برکت و رحمت برای مردم باشند.

مقدمه دوم:

با توجه و بررسی موقعیت امامزادگان و جرمهای باشکوه و آباد و پررونق آنها در کلیه کشورهای و بلاد دور و نزدیک و در مناطق مختلف و همچنین دقت در تاریخ و برنامه‌های دشمنان بزرگی که با سرمایه‌گذاریهای کلان برای نابودی این ذراری رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم و محو آثار آنها دندان تیز کرده بودند، هر انسان اندیشمندی به این نتیجه می‌رسد که قدرتی بجز عنایت و مشیت الهی نمی‌توانسته در کشمکش‌های دورانهای سخت و طولانی این انوار مقدسه و مزارهای محترم را استوار و پایدار نگه دارد.

بنابراین با استناد به آیات و روایات متعددی که در این باب نازل و صادر شده به خوبی استفاده می‌شود که هرگونه بزرگداشت و تجلیل از این امامزادگان محترم در هر شکل و قالبی که باشد اعم از؛ رفت و آمد و زیارت آن مزارها و بازسازی و سعی در عظمت بخشیدن به این پایگاههای الهی و همچنین پر رونق نمودن آنها و نیز روشنائی بخشیدن و تزئین و آراستن آنها و هرگونه اظهار ارادتی که مصداق مودت و محبت به ذوی القربای رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم باشد، موجب خشنودی و عنایت خاص پروردگار مهربان خواهد بود. چنانچه آیات و روایات متعددی بر این باور دلالت دارد که به مقتضای این مجال چند مورد از آنها را بیان می‌کنیم.

۱. قال الله تبارك وتعالى:

﴿ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ ﴾ (۱).

ای پیامبر! (به مردم) بگو من از شما اجر و پاداشی نمی‌خواهم، مگر اظهار دوستی دربارهٔ نزدیکانم.

۲. قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم:

مَنْ صَنَعَ إِلَى أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَدًا كَافِيَتُهُ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۲).

کسی که به یکی از اهل بیت (و فرزندان) من نیکی کند، در روز قیامت او را کفایت خواهد کرد.

۳. قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم:

يَا أَبَا الْحَسَنِ! إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَعَلَ قَبْرَكَ وَقُبُورَ وَوَلَدِكَ بُقَاعًا مِنْ بُقَاعِ الْجَنَّةِ وَعَرْصَةً مِنْ عَرْصَتِهَا، وَإِنَّ اللَّهَ جَعَلَ قُلُوبَ نَجَبَاءِ مِنْ خَلْقِهِ وَصَفْوَةً مِنْ عِبَادِهِ تَحْنُ إِلَيْكُمْ وَتَحْتَمِلُ الْمَذَلَّةَ وَالْأَذَىٰ فَيَعْمُرُونَ قُبُورَكُمْ وَيَكْتُرُونَ زِيَارَتَهَا تَقَرُّبًا مِنْهُمْ إِلَى اللَّهِ وَمَوَدَّةً مِنْهُمْ لِرَسُولِهِ. أَوْلَيْكَ يَا عَلِيُّ! الْمُخْلِصُونَ بِشِقَاعَتِي، الْوَارِدُونَ حَوْضِي، وَهُمْ زُورَارِي غَدَاً فِي الْجَنَّةِ.

يَا عَلِيُّ! مَنْ عَمَرَ قُبُورَكُمْ وَتَعَاهَدَهَا

فَكَأَنَّمَا أَعَانَ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُودَ عَلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ (۳).

۱. سوره شوری آیه ۲۳.

۲. شرف النبی: ص ۲۷۰.

۳. فرحة الغری: ص ۳۱، و بحار الانوار: ج ۱۰۰ ص ۱۲۱.

یا علی؛ همانا خداوند متعال قبر تو و قبور فرزندان تو را از بهترین جایگاههای بهشتی و محوطه‌ای از محوطه‌های بهشتی قرار داده و همانا خداوند متعال قلوب گرامی‌ترین و برگزیده‌ترین بندگانش را مشتاق بسوی شما قرار داده است و ایشان آزار و اذیت و خواری (از جانب شیاطین انسی و جنّی) را تحمّل می‌کنند. پس ایشان قبور شما را آباد می‌کنند و بسیار به زیارت آن قبور می‌روند، برای نزدیک شدنشان بخدا و اظهار دوستی به رسول خدا. یا علی؛ ایشان رهائی یافتگان بواسطه شفاعت من، و وارد شوندگان بر حوض من (کوثر)، و زیارت کنندگان من در بهشت خواهند بود.

یا علی؛ کسی که قبور شما (تو و فرزندان) را آباد نماید و امور آن را عهده‌دار شود، همانند این است که سلیمان بن داود را در ساخت بیت المقدس یاری نموده است.

۴. قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ:

مَنْ زَارَ وَاحِدًا مِنْ أَوْلَادِي فِي الْحَيَاةِ وَبَعْدَ الْمَمَاتِ فَكَأَنَّمَا زَارَنِي^(۱).

کسی که یکی از فرزندان مرا در زمان حیات یا بعد از مرگ زیارت کند، مثل این است که مرا زیارت نموده است.

۱. یادداشتهای مرحوم سید مصلح الدین مهدوی به نقل از مشاهد العتره و جامع الاخبار.

۵. قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ:

مَنْ زَارَنِي أَوْ زَارَ أَحَدًا مِنْ ذُرِّيَّتِي، زُرْتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
فَأَنْقَذْتُهُ مِنْ أَهْوَالِهَا^(۱).

کسی که مرا، یا یکی از ذریّه و فرزندان مرا زیارت کند در
روز قیامت او را زیارت خواهم کرد و از وحشتهای قیامت
می رهانم.

مقدمه سوّم:

بررسی اجمالی تاریخ نشان می دهد که در بسیاری از وقایع تاریخی
مانند: تعداد فرزندان معصومین علیهم السلام حتی پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَآلِهِ وَامِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامِ اختلافاتی در بین محدّثین و مورّخین
وجود دارد.

چنانچه این گونه اختلافات نسبت به زمان میلاد پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَآلِهِ، زمان میلاد و شهادت حضرت فاطمه علیها السلام^(۲) و همچنین مزار

---

۱. بحار الأنوار: ج ۱۰۰ ص ۱۲۳ ح ۳۱.

۲. در مورد محلّ دفن حضرت صدیقه کبری فاطمه زهرا سلام الله علیها در تاریخ سه
قول وجود دارد. یکی اینکه آن بانو در حرم بقیع مدفون هستند و دیگر اینکه در
روضه مطهره نبی مکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ به خاک سپرده شده اند و قول سوم اینکه
بدن بی بی در خانه خودشان مدفون است.

مطهر عقيلة بنی هاشم زینب کبری علیها السلام^(۱) شهادت امام حسن مجتبی علیها السلام و میلاد امام باقر و امام رضا علیها السلام و دیگر معصومین علیهم السلام نیز می باشد.

این گونه اختلاف نظرها در تعداد فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام نیز استثناء نشده و عده‌ای قائلند که آن حضرت یک فرزند داشته و بعضی دو یا سه فرزند برای آن بزرگوار بر شمرده‌اند ولی طبق صحیحترین اقوال حضرت امام رضا علیه السلام دارای پنج فرزند پسر و یک دختر بوده‌اند که هر یک از فرزندان و نور چشمان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام آئینه پر جلائی هستند که نور شمس الشموس را در دل‌های مؤمنان می تابانند و روح ایمانمان را صفا می بخشند.

هر بقعه و بارگاه آن عزیزان خدا نیز شعبه‌ای است از حریم قدس ثامن الحجج که قبله عارفان و بیت الحرام عاشقان می باشد.

لذا ما در این مختصر به بررسی دقیق پیرامون تعداد فرزندان حضرت رضا علیه السلام در کتابهای مختلف شیعه پرداخته‌ایم که امید است مورد قبول و عنایت خاص حضرتش قرار گیرد.

---

۱. لازم به ذکر است که در مورد مزار شریف عقيلة بنی هاشم زینب کبری سلام الله علیها نیز دو قول در تاریخ می باشد که بر مبنای آن دو قول هم اکنون یک حرم بسیار عظیم و باشکوه در شهر دمشق مستقر است و دیگری در کشور مصر که آنجا نیز حرمی بسیار مجلل و نورانی محل رفت و شد عموم مسلمانان است و قابل توجه اینکه از هر دو حرمی که قطعاً یکی از آن دو مربوط به حضرت زینب سلام الله علیها نمی باشد کرامات عدیده‌ای ظاهر شده که موجب تحکیم اعتقادات مردم شده است.

۱۶.....فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

ضمناً تحقیقات جامع تری پیرامون همین موضوع در دست اقدام

است که ان شاء الله به زودی در چاپهای بعدی مندرج خواهد شد.

تعدد فرزندان

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

در کتب شیعه

□ تاریخ الأئمة

شیخ ابن ابی الثلج بغدادی

کتاب کهن و گرانقدر «تاریخ الائمه» نوشته شیخ ابن ابی الثلج بغدادی از علماء قرن ۳ و ۴ ه. ق است که به دستور و اشراف فقیه، محدث، و رجالی بزرگ شیعه مرحوم حضرت آیه الله العظمی نجفی مرعشی به عنوان اولین جزوه، در کتاب شریف «مجموعه نفیسه» چاپ شده است، ایشان بعد از اینکه از ابن ابی الثلج به عنوان «الثقة الأقدم» تعبیر نموده‌اند، در وصف کتاب گرانقدر «تاریخ الائمه» و نویسنده آن و همچنین سایر جزوات مندرجه در این مجموعه می‌نویسند:

خدای متعال را سپاس می‌گویم بر اینکه این بنده را توفیق عنایت فرمود تا بتوانم این رساله‌ها و کتبی را که پراکنده و متفرق بود، به دست آورده و آنها را جمع آوری نموده و بصورت این مجموعه عرضه نمایم.

و به جان خودم سوگند که این مجموعه شامل رساله‌های شریفه و نوشته‌های مهم و مورد وثوق و اطمینانی است که گذشتگان ما و بزرگان علم فقه و حدیث و تاریخ و رجال و سیره، با قلم خود آنها را نگارش نموده‌اند. و این نوشته‌ها در برگیرنده یادگاری از روزهای سخت و طاقت‌فرسائی

۲۰..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

است که بر بزرگان مذهب ما گذشته است (۱).

مرحوم ابن ابی الثلج در صفحه ۲۱ از کتاب خود (تاریخ الائمه) صراحتاً قائل به تعدد فرزندان حضرت رضا علیه السلام می باشد.

□ المجدی فی أنساب الطالبیین

سیّد علی بن محمد علوی

یکی دیگر از کتابهایی که بطور قاطع و صریح قائل به تعدد فرزندان حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام شده و هیچ گونه اشاره ای به قول یک فرزند داشتن امام هشتم علیه السلام ندارد؛ کتاب معروف و کهن و با ارزش «المجدی فی انساب الطالبیین» می باشد.

این کتاب نوشته سید نجم الدین ابوالحسن علی بن محمد علوی عمّری از بزرگان علماء قرن پنجم هجری قمری می باشد.

کتاب او بنام «المجدی» به دستور و اشراف فقیه و محدث و

---

۱. أشکر المولی سبحانه وتعالى علی أن وفّقنی بتحصیل ما فی هذه المجموعة من خزائن الكتب المبعثرة وجمعها وإبداعها فیها، ولعمري إنها زبر ورسائل شریفة هامة مهمة معتمدة موثوقة جادت بها أقلام أسلافنا الكرام عمدة الإسلام أساطین الفقه والحديث والتاریخ والرجال والسير، حاوية لیان آیام الأحران والمسار لأصحابنا شیعة آل الرسول الأكرم صلی الله علیه وآله وسلّم.

تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام در کتب شیعه ۲۱

رجالی و نسابه بزرگ شیعه مرحوم حضرت آیه الله العظمی
نجفی مرعشی چاپ شده است .

و خود آن بزرگوار مقدمه‌ای در حدود ۵۰ صفحه برای این
کتاب نوشته‌اند و در تعریف و تمجید صاحب کتاب
المجدی می‌نویسند :

«کان عالماً، حبراً، خبيراً في علم النسب، كثر النقل عنه».

سپس ، کلمات و جملات ۳۱ نفر از بزرگان علماء را در
توثیق او نقل می‌فرمایند ، و درباره مذهب او می‌نویسند :
«لا شك ولا ريب في كونه إمامياً اثني عشرياً».

و از قول نسابه معروف نجف ، سید عبدالرزاق آل کمونه
حسینی ، نقل می‌نمایند که درباره صاحب کتاب المجدی
گفته است :

«إنه كان متظاهراً بالتشيع والذب عن آل محمد صلى الله عليه
وآله وسلم».

همانا او تشیع خود را (بدون ترس و واهمه از دشمنان اهل
البيت عليهم السلام) آشکار می‌نمود و علناً از خاندان پیغمبر
صلی الله علیه وآله وسلم دفاع می‌کرد .

و مرحوم آیه الله نجفی مرعشی در صفحه ۳۳ از مقدمه
خود بر این کتاب می‌نویسند :

«ولعمري؛ إنه من أحسن كتب المؤلف في النسب، حاوٍ على
فوائد كثيرة ونكات هامة. قد أكثر النقل عنه العلماء في

۲۲..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

کتبهم وهو معتمد علیه و مسند إليه».

یعنی: به جان خودم سوگند کتاب «المجدی» از بهترین کتابهایی است که در علم نسب شناسی نوشته شده و حاوی فوائد زیادی است و نکته های مهمی را در بردارد و بسیاری از علماء از این کتاب مطالب خود را نقل کرده و به آن اعتماد و استناد کرده اند.

این عالم و نسابه بزرگ شیعه در کتاب خود (المجدی) صفحه ۱۲۸ صراحتاً قائل به تعدد فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام می باشد.

□ العدد القویة

علامه شیخ رضی الدین حلّی

رضی الدین علی بن یوسف بن مطهر حلّی صاحب کتاب

شریف

و گرانسنگ «العدد القویة» و از علماء قرن هشتم هجری می باشد. با توجه به اینکه این کتاب از مصادر مهم «بحار الانوار» می باشد، علامه بزرگوار مجلسی در تجلیل از مقام علمی و فضل و کمالات ایشان با عنوان: «الشیخ الفقیه، الشیخ الجلیل، و عالم فاضل» تعبیر نموده و نیز مرحوم

تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام در کتب شیعه ۲۳

صاحب ریاض العلماء با عنوان: «الشیخ الجلیل الفقیه العالم

والعلم الفاضل الجلیل» از این بزرگوار یاد کرده‌اند .

و همچنین مرحوم مولی نظام الدین قرشی با تعبیر «من

مشایخنا الإمامیة فقیه جلیل» از ایشان تجلیل نموده است .

علامه رضی الدین علی بن یوسف مطهر حلّی در کتاب شریف

«العدد القویة» صفحه ۲۹۴ صراحتاً قائل به تعدد فرزندان حضرت علی

بن موسی الرضا علیه السلام شده است .

□ کشف الغمّة فی معرفة الأئمّة

محدّث اربلی

علی بن عیسی اربلی صاحب کتاب مشهور و برجسته «کشف

الغمّة فی معرفة الأئمّة وأحوال بیت العصمة» ملقب به بهاء

الدین و از چهره‌های بزرگ علمی محدّثین شیعه و از مفاخر

برجسته علماء مکتب تشیع در قرن هفتم هجری می‌باشد و

در علوم گوناگون متبحر بوده و جامع محاسن و فضائل

اخلاقی و علم و ادب و شعر و نویسندگی محسوب گردیده

است .

او از چهره‌های برجسته‌ای همچون سیّد فخّار موسوی و

۲۴.....فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

سید بن طاووس اجازه نقل حدیث و روایت داشته است . و
بزرگانی همانند علامه حلی برای نقل حدیث از کتاب
کشف الغمّة از خود ایشان اجازه رسمی دریافت داشته‌اند .
ایشان در کتاب شریف خود (کشف الغمّة) جلد ۳ صفحه ۵۷
صراحتاً می‌گوید :

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام دارای شش فرزند شامل : پنج
پسر و یک دختر به نامهای محمد القانع علیه السلام (امام جواد الائمه علیه
السلام) حسن ، جعفر ، ابراهیم ، حسین و یک دختر بوده‌اند .

□ تذکرة الأئمة

علامه لاهیجی

کتاب شریف «تذکرة الأئمة» که پیرامون تاریخ ائمه علیهم
السلام به لغت فارسی می‌باشد ، نوشته علامه مولی محمد
باقر بن محمد تقی لاهیجی از علماء قرن ۱۱ و ۱۲ هجری
قمری و از معاصرین مرحوم علامه مجلسی می‌باشد و بعضی
اورا از شاگردان علامه بزرگوار مجلسی می‌شمارند .
و مرحوم علامه آقا بزرگ طهرانی در موسوعه بزرگ
«الذریعة» نقل می‌کنند که بعضی از علماء کتاب شریف

تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام در کتب شیعه ۲۵

تذکره الائمه را از تألیفات علامه محمد باقر مجلسی
می‌دانند .

به هر حال محقق محترم در کتاب شریف «تذکره الائمه» صفحه
۱۱۶ صراحتاً بیان می‌کند که؛ فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه
السلام شامل: پنج فرزند پسر به نامهای امام محمد تقی علیه السلام، حسن،
جعفر، ابراهیم، حسین و یک دختر می‌باشند.

□ جنات الخلود

علامه محمد رضا امامی (مدرس)

«جنات الخلود» کتابی است جامع و بسیار ارزشمند که
درب‌گیرنده شرح اسماء الحسنی و شناخت انبیاء عظیم
الشان و تاریخ چهارده معصوم علیهم السلام و نیز تاریخ خلفاء
غاصب اموی و عباسی و آشنائی با ملل و ادیان و برخی از
احوال شهرها و بسیاری از مطالب مهم و سودمند دیگر
می‌باشد و به خاطر جامعیت و حسن سلیقه‌ای که در آن به
کار رفته بارها به چاپ رسیده و مورد توجه بزرگان و
علماء و محققین و مورخین قرار گرفته است .

این کتاب، تألیف عالم محقق و مورخ متبحر و مفسر مدقق
و مدرس عظیم الشأن نیمه اول قرن دوازدهم مرحوم میرزا

۲۶..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

محمد رضا فرزند محمد مؤمن امامی اصفهانی می باشد که به علت اهمیت تدریس او به عنوان مدرّس مشهور گردیده است.

این محقق گرانقدر در کتاب شریف جنّات الخلود صفحه ۳۳ بعد از ذکر اقوال مختلف پیرامون فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام تصریح می نماید که؛ صحیحترین اقوال در مورد تعداد فرزندان آن حضرت علیه السلام این است که ایشان دارای پنج فرزند پسر و یک دختر بوده و اسامی آنها به ترتیب: محمد قانع علیه السلام (حضرت جواد الائمه علیه السلام)، حسن، جعفر، ابراهیم، حسین می باشد.

□ تحفة العالم

علامه سیّد جعفر آل بحر العلوم

علامه سیّد جعفر بن محمد آل بحر العلوم طباطبائی نجفی از نوادگان علامه بزرگ سیّد مهدی بحر العلوم می باشد و کتاب شریف و گرانقدر «تحفة العالم فی شرح المعالم» از تألیفات آن بزرگوار بوده که علامه خبیر آیه الله شیخ آغا بزرگ طهرانی در موسوعه بزرگ و معتبر «الذریعه» در مورد این کتاب می فرماید:

«فهو کتاب علمیّ، تاریخیّ، رجالیّ»

و قابل توجه اینکه: بخاطر اهمیت فوق العاده آن و عنایت

تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام در کتب شیعه ۲۷

خاصّ علماء و محققین به این کتاب شریف خلاصه‌ای از آن

در آخر جلد ۴۸ بحار الانوار چاپ شده است .

محقق محترم در این کتاب گرانقدر بعد از بیان قول منحصر بودن

فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام به امام جواد علیه السلام

صراحتاً می‌فرماید :

«والأصحّ أنّ له أولاداً»؛ یعنی صحیحترین اقوال این است که

حضرت امام رضا علیه السلام دارای فرزندان متعدد بوده‌اند

که شامل: پنج پسر و یک دختر به نامهای محمد القانع علیه السلام (امام

جواد علیه السلام)، و حسن، و جعفر، و ابراهیم، و حسین و ... می‌باشند.

و ضمناً می‌نویسد: بعضی از کتب أنساب نام احفاد و

نسل فرزندان حضرت رضا علیه السلام را متذکر شده‌اند .

□ اجساد جاویدان

حجة الاسلام شیخ علی اکبر مهدی پور

کتاب تحقیقی «اجساد جاویدان» نوشته محقق دانشمند و

نویسنده توانا حجة الاسلام والمسلمین آقای حاج شیخ علی

اکبر مهدی پور از علماء معاصر می‌باشد .

محقق محترم در کتاب خود از صفحه ۸۳ تا صفحه ۸۹ با ذکر دلائل

مختلف و متقن تعدد فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام

۲۸.....فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

را اثبات می نماید و بعد از ذکر اقوال مختلف صراحتاً در صفحه ۸۶ می نویسد:

برای امام رضا علیه السلام بدون تردید اولاد دیگری بوده و فرزندان آن حضرت به امام جواد علیه السلام منحصر نمی باشد.

و همچنین در قسمتی از کتاب خود صفحه ۸۹ وقتی صحبت از حرم مطهر شاهزاده حسین فرزند علی بن موسی الرضا علیه السلام را به میان می آورد می نویسد که:

... ما بر اساس شواهد فراوان تردیدی نداریم که این حرم باصفا به غنچه نشکفته بوستان رضوی حضرت شاهزاده حسین فرزند امام هشتم علیه السلام مربوط است.

□ بحار الانوار

محمی الشیعه علامه محمد باقر مجلسی

علامه نامدار ملا محمد باقر مجلسی و مجدد و احیا گردین و مذهب که در فقه و حدیث و رجال و کلام و تفسیر و سایر علوم عقلیه و نقلیه از مفاخر بزرگ شیعه می باشد و بحار الانوار ایشان از افتخارات علم الحدیث و از ذخائر بزرگ علمی و حدیثی شیعه به شمار می رود .

این علامه بزرگوار در موسوعه بحار الانوار جلد ۴۹ صفحه ۲۳۱

تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام در کتب شیعه ۲۹

ضمن طرح اقوال مختلف پیرامون فرزندان امام علی بن موسی الرضا
علیه السلام نقل می فرماید که :

اولاد آن حضرت علیه السلام شامل پنج پسر به نامهای: محمد القانع
(امام جواد علیه السلام)، حسن، جعفر، ابراهیم، حسین و یک دختر
می باشند.

□ عوالم العلوم

علامه بحرانی

علامه متبحر و محدث عظیم الشأن شیخ عبدالله بحرانی
اصفهانی از برجستگان شاگردان علامه بزرگوار مجلسی
بوده است و با تألیف کتاب نفیس و بسیار بزرگ «عوالم
العلوم» جایگاه خود را در میان محدثین بزرگ و ناشران
علوم اهل بیت علیهم السلام و مفاخر علم الحدیث و صاحبان
قلم و تألیف استحکام بخشیده و به درجات بسیار بلندی از
تحقیق و تألیف دست یافته و با سلیقه ای ممتاز و ابتکاری
جالب آیات قرآن و احادیث نورانی معصومین علیهم السلام و
اقوال و نظرات علماء و بزرگان دین را جمع آوری و تنظیم و
تألیف نموده است (۱).

---

۱. تاکنون قسمتهائی از این کتاب شریف زیر نظر علامه محقق و رجالی مدقق و فقیه

۳۰.....فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

این علامه بزرگوار در موسوعه بزرگ خود جلد اختصاصی امام علی بن موسی الرضا علیه السلام صفحه ۳۷۰ و ۳۷۱ ضمن طرح اقوال مختلف پیرامون فرزندان حضرت امام هشتم علیه السلام نقل می فرماید که:

حضرت امام رضا علیه السلام دارای پنج فرزند پسر به نامهای: محمد (امام جواد علیه السلام)، حسن، جعفر، ابراهیم، حسین و یک فرزند دختر می باشند.

□ ملحقات احقاق الحق

آیه الله العظمی مرعشی نجفی

«ملحقات احقاق الحق» مجموعه ایست بسیار عظیم و مفصل که به کتاب شریف «احقاق الحق» اثر شهید بزرگ راه اهل بیت علیهم السلام مرحوم علامه قاضی نور الله تستری ملحق گردیده و بیست و شش جلد می باشد.

و این مجموعه کتاب مستقل و مفصلی است پیرامون ولایت امیرالمؤمنین علی علیه السلام و خاندان عصمت و طهارت و امامت ائمه معصومین علیهم السلام و فضائل آنها که از هزاران

⇒ بزرگوار آیه الله آقای حاج سید محمدباقر موحد ابطحی مدّ ظلّه با تحقیقات و استدراکات زیاد به چاپ رسیده است.

تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام در کتب شیعه ۳۱

کتاب و رساله جمع آوری شده است. این موسوعه بزرگ و عظیم به همت مرجع عالیقدر شیعه، علامه محقق و رجالی و محدث بزرگ، نسابه نامدار قرن، مرحوم آیه الله العظمی آقای سید شهاب الدین مرعشی نجفی قدس سره و زیر نظر ایشان تألیف گردیده است.

ایشان در موسوعه بزرگ خود در جلد ۱۹ صفحه ۵۶۸ در آخر بخش کرامات امام رضا علیه السلام چنین نقل فرموده‌اند:
و برای حضرت علیه السلام پنج فرزند پسر و یک دختر بود.

□ عیون اخبار الرضا علیه السلام

رئیس المحدّثین شیخ صدوق رحمه الله

شیخ صدوق محمد بن علی بن بابویه قمی از علماء قرن چهارم هجری است و کسی است که با دعای امام زمان علیه السلام متولد شده است. او از بزرگترین مفاخر علمی شیعه است که در فقه و حدیث سرآمد تاریخ علمی عالم تشیع می‌باشد، و ایشان را شیخ المشایخ و رئیس المحدّثین خوانده‌اند، این محقق بزرگوار بالغ بر سیصد کتاب تألیف نموده که یکی از کتب اربعه شیعه یعنی «مَنْ لَا يَحْضُرُهُ الْفَقِيه» از مهترین تألیفات او می‌باشد.

۳۲..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

ایشان در کتاب شریف «عیون اخبار الرضا علیه السلام» جلد ۲ صفحه ۷۰ چندین حدیث معتبر از قول فاطمه دختر حضرت امام رضا علیه السلام نقل می‌کند که این خود یکی از دلائل قاطعی است که حاکی از تعدد فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام می‌باشد.

□ الدمعة الساکبة فی المصیبة الراتبة

مولی دهدشتی بهبهانی

«الدمعة الساکبة فی المصیبة الراتبة» از محقق بزرگ و عظیم الشأن مولی محمد باقر بن عبدالکریم دهدشتی بهبهانی نجفی متوفای ۱۲۸۵ هـ ق، کتابی است بزرگ در هشت جلد، که علماء و مراجع بزرگ شیعه در نجف اشرف از جمله مرحوم میرزای شیرازی و آقا حسین کوه کمره‌ای و آقا سید علی بحر العلوم و عدّه دیگری از بزرگان مراجع علمی و دینی بر آن تقریظ نوشته‌اند.

این محقق عالیقدر در جلد ۷ از کتاب خود، صفحه ۴۱۹ و ۴۲۰ ضمن طرح اقوال مختلف پیرامون فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام متذکر می‌شود که؛ فرزندان آن حضرت شامل پنج پسر به نامهای: محمد القانع (امام جواد علیه السلام)، و حسن، و جعفر، و ابراهیم و حسین، و یک فرزند دختر بوده‌اند.

□ منتهی الآمال

محدث قمی

محدث نامدار و عظیم الشان مرحوم حاج شیخ عباس قمی قدس سره در تحقیق و تتبع و تصنیف و احاطه و تسلط بر اخبار و آثار اهل البیت علیهم السلام و نیز در آشنائی با علم درایه و رجال و تراجم از چهره‌های بزرگ و کم نظیر قرن چهاردهم می‌باشد و تألیفات متعدد و سودمندی درباره چهارده معصوم علیهم السلام و اخبار و آثار و تاریخ آنان دارد . این محقق عالی‌مقام در کتاب شریف «منتهی الآمال» جلد ۲ صفحه ۵۴۸ اقوال مختلفی را در باب فرزندان امام رضا علیه السلام نقل نموده و پیرامون حدیث بزنی و حضرت امامزاده علی بن رضا علیه السلام در مرو، و همچنین شخصیت و کرامات حضرت فاطمه بنت الرضا علیه السلام مطالبی را نقل می‌کند که همه این مطالب دلالت بر تعدد فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام دارد .

□ فی رحاب ائمة اهل البيت عليهم السلام

علامه سید محسن امین

علامه محقق و رجالی محدث آیه الله سید محسن امین
جبل عاملی صاحب تألیفات بسیار در زمینه تراجم و رجال
و حدیث و آثار و اخبار خاندان عصمت و طهارت علیهم
السلام و صاحب کتاب مشهور و برجسته «اعیان الشیعه» که
بنابر نوشته محقق نامدار، علامه آغا بزرگ طهرانی: «این
کتاب از حسنات عصر حاضر می باشد.» و به علت کثرت
تحقیق و تتبع مورد توجه مجامع علمی دنیا و حوزه های
علمیه جهان اسلام قرار گرفته است. یکی دیگر از تألیفات
نفیس ایشان کتاب شریف «فی رحاب ائمة اهل البيت عليهم
السلام» می باشد.

این محقق عالیقدر در کتاب شریف «فی رحاب ائمة اهل البيت عليهم
السلام» جزء دوم از جلد ۲ صفحه ۱۰۴ ضمن بیان اقوال مختلف در باب
فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام، نقل می کند که: آن
حضرت دارای پنج فرزند پسر به نامهای: محمد (امام جواد علیه السلام)،
حسن، جعفر، ابراهیم، حسین، و یک دختر بوده اند.
و همچنین مطالب دیگری را عنوان می کند که دلالت بر تعدد
فرزندان حضرت امام هشتم علیه السلام دارد.

□ قرب الاسناد

محدث حمیری

فقیه و محدث نامدار و عظیم الشان عبدالله بن جعفر حمیری از اصحاب حضرت امام حسن عسکری علیه السلام بوده و از مفاخر قمیین به شمار می‌رود، و چهره‌های برجسته علم الحدیث از مشایخ او بوده‌اند و بزرگانی همانند مرحوم کلینی و علی بن بابویه قمی از او نقل حدیث نموده‌اند. آن بزرگمرد دارای تألیفات متعدد بوده و کتاب شریف «قرب الاسناد» از جمله آنهاست. علامه آغا بزرگ طهرانی در موسوعه «الذریعه» می‌نویسند: «این کتاب شریف بخاطر در برداشتن احادیثی که سلسله سند آنها با واسطه کمی به امام معصوم علیه السلام می‌رسد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.»

این محدث بزرگوار در کتاب شریف «قرب الاسناد» صفحه ۱۶۴ حدیث صحیح بزنطی را نقل می‌کند که یکی از قاطعترین دلائل تعدد فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام می‌باشد و دلالت این روایت بر این مطلب به تفصیل بیان خواهد شد. (۱)

---

۱. ص ۲۶ حدیث بزنطی که در اول بخش دوم آمده.

تعدد فرزندان

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام
از دیدگاه علم رجال و حدیث

□ روایت بزنی

از مهمترین و قاطعترین دلایل برای تعدد فرزندان حضرت رضا علیه السلام حدیث بزنی است.

بزنی کیست؟

ابو جعفر احمد بن محمد بن ابی نصر معروف به بزنی از علماء و فقهاء و از بزرگان اصحاب امام موسی کاظم و امام علی بن موسی الرضا و امام جواد الائمه علیهم السلام است و از خواص و صاحب سر آن بزرگواران می باشد.

در بین راویان بزرگ شیعه، در آن زمان، شش نفر به اصحاب اجماع معروف بوده اند. طبق فرموده رجالی بزرگ مرحوم کشی، اصحاب اجماع در آن زمان شش نفری هستند که تمام علماء شیعه احادیثی که این افراد نقل نموده اند را جزء احادیث صحیحه می دانند و علماء شیعه اتفاق نظر بر ثقه بودن و عالم بودن و فقیه بودن این شش نفر دارند^(۱)، که یکی از این شش نفر احمد بن محمد بن ابی نصر بزنی می باشد. بزرگان علم رجال بدون استثناء او را به عظمت یاد کرده اند، در مقام او همین بس که علماء رجال درباره او گفته اند:

۱. تهذیب المقال: ج ۳ ص ۲۲۶.

۴۰..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

«او در نزد امام علی بن موسی الرضا علیه السلام و امام جواد الائمه علیه السلام از منزلت بزرگی برخوردار بود»^(۱).

و صاحب کتاب تهذیب المقال در بیان علو مقام و منزلت و عظمت ابی نصر بزنطی در جلد ۳ صفحه ۲۲۰ و ۲۲۱ حدیثی را نقل می نمایند که مضمون آن این است:

«بزنطی به مدینه مسافرت کرد و حال آنکه امام هشتم علیه السلام در خارج مدینه بودند، حضرت امام رضا علیه السلام برای او استری فرستادند و او را به خانه خودشان در بیرون مدینه دعوت نمودند.

بزنطی می گوید: به خدمت حضرت علیه السلام رفتم و تا شب در محضرشان بودم، وقتی قصد برگشت به مدینه را نمودم آن بزرگوار به من فرمودند: امشب نمی توانی برگردی، پس نزد ما بیتوته کن، بعد حضرت امام رضا علیه السلام به کنیزشان دستور دادند، بستر شخصی خودشان را برای من آماده کند و روانداز خود آن بزرگوار را برای من قرار دهد و بالشت خود آن حضرت علیه السلام را زیر سر من بگذارد، من با خود گفتم: خداوند چه منزلتی به من داده است، وه! چه افتخار بزرگی نصیب من شده است که برای هیچ کدام از اصحاب قرار داده نشده است.

---

۱. تهذیب المقال: ج ۳ ص ۲۲۳.

تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام از دیدگاه علم رجال و حدیث ۴۱

حضرت امام هشتم علیه السلام به من فرمودند: ای احمد!
بدان امیرالمؤمنین علیه السلام همین رفتار را با زید بن
صوحان داشتند...».

با توجه به منزلت و مقام بزنطی که از این حدیث و مطالب گذشته
فهمیده شد؛

این محدث و عالم و فقیه بزرگوار می گوید:

در قادیسیه خدمت حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه
السلام شرفیاب شدم و عرضه داشتم: از شما سؤالی دارم...
من از پدر شما (امام کاظم علیه السلام) در اینجا، درباره
خلیفه و جانشین آن حضرت علیه السلام سؤال نمودم و
ایشان شما را معرفی کردند.

و درساهای قبل که شما هنوز فرزندی نداشتید از محضرتان
درباره امامت بعد از خودتان سؤال کردم، فرمودید: از
برای فرزندم خواهد بود:

اکنون که خداوند به شما دو پسر عنایت فرموده، کدام یک
از آنها در نزدتان همانند شما در نزد پدر بزرگوارتان
می باشند؟ (یعنی: بعد از شما کدامیک از فرزندانتان امام
می باشند؟)

حضرت امام رضا علیه السلام فرمودند:

هنوز وقت جواب به این پرسش نرسیده است...

۴۲..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

این حدیث در کتاب «قرب الاسناد» صفحه ۱۶۶ و «بحار الانوار» جلد ۲۳ صفحه ۶۷ و اکثر کتب حدیثی و رجالی معتبر شیعه ذکر شده است، و صاحب کتاب «تهذیب المقال» در جلد ۳ صفحه ۲۱۸ این روایت را به عنوان نشانه عظمت و منزلت بزنطی نقل نموده است، و در صفحه ۲۲۴ جلد ۳ از همان کتاب می نویسد:

«احادیث، اشاره به منزلت و مقام او در نزد امام رضا و امام جواد علیهما السلام دارد، از آن جمله این حدیث (حدیث تعدد فرزندان امام هشتم علیه السلام که ذکر شد)».

لذا این حدیث، دلیل قوی و بلا منازع در تعدد فرزندان حضرت امام رضا علیه السلام است که هیچ حدیثی قابل معارضه با آن از نظر سند و دلالت نمی باشد. و ظهور سایر مدارک و اسنادی که ذکر شد دلالت دارد بر اینکه سایر فرزندان حضرت علیه السلام بعد از جریان این حدیث متولد شده اند.

□ روایت حنان بن سدیر

یک از معدود روایاتی که دلالت بر تک فرزندی حضرت امام رضا علیه السلام می کند روایت حنان بن سدیر صیرفی است، او نقل می کند که؛ حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام فرمودند: «أما إنه لا یولد لی إلا واحد»؛ همانا فرزندی برای من به دنیا نمی آید مگر یکی.

لکن قابل توجه است که راوی این روایت یعنی حنان بن سدیر بنا بر

تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام از دیدگاه علم رجال و حدیث ۴۳

قول جمهور علماء رجال از آن جمله: شیخ طوسی^(۱)، کشی^(۲)، مامقانی^(۳)،
 آیه الله العظمی خوئی^(۴)، شخصی واقفی مذهب است.

و چنانچه بر همگان معلوم است واقفیه معتقد بودند که امامت به
 حضرت موسی بن جعفر علیه السلام ختم می شود و امامت حضرت رضا
 علیه السلام را قبول نداشتند و از آن حضرت نفی ولد می نمودند.

نتیجتاً حنان بن سدید با اینکه ثقة بوده است اما به خاطر واقفی
 بودن، و اینکه او بعد از منحرف شدن از راه اهل البیت علیهم السلام این
 حدیث را نقل می کند، قابل قبول نیست به علاوه اینکه این حدیث با
 روایت بزنطی که قبلاً نقل شد تعارض دارد و بنابراین به استناد قوانین
 علم حدیث و رجال این روایت به هیچ عنوان قابل استناد نیست.

□ روایت کلیم بن عمران

یکی دیگر از معدود روایاتی که دلالت بر تک فرزندی بودن
 حضرت رضا علیه السلام دارد روایت کلیم بن عمران است که از حضرت
 امام هشتم علیه السلام نقل می کند که فرمودند: «إِنَّمَا أَرْزُقُ وَلِداً وَاحِداً وَهُوَ
 يرثني»؛ همانا فقط یک فرزند روزی من خواهد شد و او وارث من
 است.

۱. رجال طوسی: ص ۳۴۶، چاپ نجف.

۲. رجال کشی، ص ۴۶۵، چاپ کربلا.

۳. تنقیح المقال: ج ۱ ص ۳۸۰.

۴. معجم رجال الحدیث: ج ۶ ص ۳۰۱.

۴۴..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

قابل توجه اینکه چنانچه بر اهل تحقیق پوشیده نیست در هیچ یک از کتب علم رجال از جمله: رجال شیخ طوسی، رجال نجاشی، رجال علامه مجلسی، معجم رجال الحدیث آیه الله العظمی خوئی، تنقیح المقال، مجمع الرجال، منتهی المقال، الجامع فی الرجال از چنین شخصی اسمی به میان نیامده است.

بنابراین طبق نظر همه علماء شیعه این روایت مجهول السند بوده و به هیچ عنوان قابل استناد نمی باشد.

□ روایت احمد بن محمد بن عیسی قمی

یکی دیگر از روایاتی که در بحث فرزندان حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام مورد بررسی قرار گرفته است روایت مفصلی است که احمد بن محمد بن عیسی قمی آن را نقل کرده، که در آخر آن حضرت امام جواد الائمه علیه السلام فرمودند: ... «ذهبت الشبهة ما لأبي ولد غیري» این روایت از نظر سند بدون اشکال می باشد.

اما باید بدانیم، اصل این روایت حدود یک صفحه است و این عبارتی که در بالا ذکر شد و عده ای به آن استناد کرده اند قسمت آخر روایت می باشد، حال چنانچه این قسمت با قسمتهای اول روایت در نظر گرفته شود:

اولاً: بسیاری از علماء و فقهاء و محدثین شیعه و ادیبان عرب این روایت را چنین معنی کرده اند:

تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام از دیدگاه علم رجال و حدیث ۴۵

شبهه اینکه (بعضی فکر می‌کنند) برای پدرم غیر

از من فرزند دیگری نیست، برطرف شد.

بنابراین مفهوم روایت این است که پدرم حضرت امام رضا علیه السلام

بیش از یک فرزند دارند.

ثانیاً: عده‌ای دیگر از فقهاء و محدثین این روایت را چنین معنی

کرده‌اند:

پدرم فرزند دیگری که ادعای امامت کند غیر از

من ندارند.

بنابراین مفهوم روایت چنین خواهد بود که پدرم دارای فرزندان

دیگری می‌باشند اما هیچ کدام از آنها ادعای امامت ندارند.

ثالثاً: بنابر نظر عده‌ای از علماء و محدثین شیعه این قسمت از

روایت (ذهبت الشبهة ..) با قسمتهای قبل آن هیچ گونه ارتباطی از نظر

معنی ندارد، و یکی از دلایل آنها این است که عده‌ای از محدثین شیعه

که این روایت را نقل نموده‌اند قسمت آخر آن یعنی (ذهبت الشبهة ...)

را جزء روایت محسوب نکرده و نقل ننموده‌اند که از آن جمله: شیخ

مفید در کتاب «اختصاص» صفحه ۴۸ و علامه مجلسی در «بحار

الانوار» جلد ۴۹ صفحه ۲۷۹ و علامه بحرانی در «عوامل العلوم» در جلد

مربوط به امام هشتم علیه السلام صفحه ۴۵۵.

بنابراین با توجه به احتمالات مختلفی که در معنی و عبارت این حدیث

ذکر شد، این روایت از نظر علماء حدیث و درایه مضطرب محسوب شده

۴۶..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

و به هیچ عنوان قابل استناد نبوده، و بعلاوه اینکه این حدیث با روایت بزنطی که در اول بحث ذکر شد (که درباره تعدد فرزندان حضرت امام رضا علیه السلام بود) و صحیح السند و صریح الدلاله بود، قابل معارضه و مقابله نمی باشد.

□ روایات فاطمه بنت الرضا علیه السلام

یکی دیگر از دلائل تعدد فرزندان حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام احادیثی است که از فاطمه دختر بزرگوار آن حضرت علیه السلام نقل شده است. (۱)

که این احادیث، از نظر اعتقادی و اخلاقی، جزء مهمترین روایات شیعه محسوب شده و علماء بزرگ شیعه در کتب مهم و معتبر خود این احادیث را نقل فرموده اند که به چند نمونه آن اشاره می نمائیم:

۱. فاطمه دختر علی بن موسی الرضا علیه السلام از حضرت فاطمه معصومه علیها السلام... از حضرت صدیقه کبری فاطمه زهرا سلام الله علیها از زبان پدرشان در روز غدیر خم حدیث: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ» را نقل می نمایند، و این یکی از مهمترین سلسله سندهای حدیث غدیر محسوب می شود که به سلسله فواطم یا فاطمیّات مشهور است (۲).

---

۱. در بخش معرفی فرزندان امام هشتم علیه السلام بطور مشروح درباره شخصیت این بانو مطالبی خواهد آمد.

۲. احقاق الحق: ج ۶ ص ۲۸۲ و مدارک دیگر در اجساد جاویدان ص ۸۷ ذکر شده است.

تعدّد فرزندان امام رضا علیه السلام از دیدگاه علم رجال و حدیث ۴۷

۲. و همچنین با همین سند حضرت فاطمه بنت الرضا علیه السلام از جدّ بزرگوارشان پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلّم حدیث منزلت «أنت منّي بمنزلة هارون من موسى إلا أنه لا نبيّ بعدي» را نقل نموده‌اند (۱).

۳. و باز به همین سند فاطمه دختر امام هشتم علیه السلام از رسول الله صلی الله علیه وآله وسلّم نقل می‌کند که فرمودند:

«من مات على حبّ آل محمّدٍ مات شهيداً» (۲)

هرکس با محبّت آل محمّد صلی الله علیه وآله وسلّم از دنیا برود شهید از دنیا رفته است.

۴. شیخ صدوق در کتاب «عیون اخبار الرضا علیه السلام» جلد ۲ صفحه ۷۰ با سلسله اسنادش از فاطمه دختر امام علی بن موسی الرضا علیه السلام از پدر بزرگوارش و ایشان از پدران گرامی خود و آنها از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل می‌کنند که فرمودند:

«لا یحِلُّ لمسلمٍ أن یروّع مسلماً»

برای مسلمان جایز نیست مسلمان دیگری را بترساند.

۵. شیخ صدوق در کتاب «عیون اخبار الرضا علیه السلام» جلد ۲ صفحه ۷۱ با سلسله اسنادش از فاطمه دختر امام رضا علیه السلام و او از پدر بزرگوار خود و ایشان از اجداد بزرگوارشان نقل می‌کنند که پیامبر

۱. اجساد جاویدان: ص ۸۷.

۲. اجساد جاویدان: ص ۸۷.

۴۸..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

اکرم صلی الله علیه وآله وسلم فرمودند :

«مَنْ كَفَّ غَضَبَهُ كَفَّ اللَّهُ عَنْهُ عَذَابَهُ وَمَنْ حَسُنَ خُلُقُهُ

بَلَغَهُ اللَّهُ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ»؛

هرکس از غضب خود جلوگیری کند خداوند عذابش
را از او باز می‌دارد ، و هرکس اخلاقش را نیکو سازد
خداوند او را در مرتبهٔ روزه‌داران و شب‌زنده‌داران
قرار می‌دهد .

گزیده‌ای از زندگانی فرزندان
امام علیّ بن موسی الرضا علیه السلام

□ حضرت جواد الائمه علیه السلام

یکی از فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام حضرت جواد الائمه علیه السلام می‌باشند.

تاریخ ولادت امام محمد بن علی الجواد علیه السلام مورد اختلاف است. محدث کبیر مرحوم حاج شیخ عباس قمی رحمه الله می‌نویسد: بنا بر مشهورترین اقوال، در نوزدهم یا نیمه ماه مبارک رمضان سال یکصد و نوزده هجری در مدینه منوره متولد شده و ابن عیاش ولادت آن بزرگوار را در دهم رجب ذکر نموده است.

اسم شریف آن حضرت «محمد» و کنیه آن بزرگوار «ابو جعفر» و لقب شریف ایشان «جواد» و «تقی» می‌باشد. والده ماجده آن حضرت جاریه‌ای بود بنام سبیکه که حضرت رضا علیه السلام او را خیزران نامیدند.

امام جواد علیه السلام بعد از شهادت پدر بزرگوارشان در سن هفت سالگی به امامت رسیدند، که این سن کم حضرت موجب شک و تردید و تعرض دیگران گردید. ولی بعد از اینکه علماء و افاضل و اشراف شیعه از گوشه و کنار عالم به حج مشرف شدند، بعد از فراغت از مناسک حج، خدمت حضرت رسیدند و از مشاهده معجزات و کرامات فراوان و علوم و کمالات، اقرار به امامت آن منبع سعادت

۵۲..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

نمودند و زنگار شک و شبهه از آئینه خاطرهای خود زدودند. به هر حال، حضرت بعد از حدود هجده سال امامت در سن بیست و پنج سالگی به دست همسر خائن خود امّ الفضل و به دستور و نقشه معتصم عباسی در سن جوانی در شهر بغداد به شهادت رسیدند. و امّ الفضل با بی رحمی تمام، بدن حضرت را بر روی بام خانه در زیر آفتاب شدید قرار داد ولی کبوتران آسمان، بالهای خود را کنار یکدیگر قرار دادند و بر بدن حجّت خدا سایه گسترانیدند، و پس از سه روز شیعیان از تجمع کبوتران، متوجّه شهادت آن حضرت شدند و بدن مطهر ایشان را با احترام تشییع نمودند، و سپس ایشان را در جوار جدّ بزرگوارشان حضرت موسی بن جعفر علیه السلام دفن کردند.

اکنون بعد از دوازده قرن به قدرت الهی حرم باصفای آن بزرگوار محلّ تردّد و توسّل خیل شیعیان آن حضرت می باشد، اگرچه معتصم ها و امّ الفضل ها قصد براندازی و محو کردن آن بزرگواران را از اذهان شیعیان داشتند.

﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ (۱).

□ حضرت (حسن) علی بن رضا علیه السلام

مسجد مرو و مزار علی بن رضا علیه السلام

مدتی که حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام در مرو حضور داشتند، در محلّ خاصی نماز می‌گزاردند، و به همین خاطر در آن مکان مقدّس مسجدی بنا شد که آن را مسجد زرد می‌نامند.

محدّث جلیل القدر مرحوم حاج شیخ عبّاس قمی به نقل از کتاب شریف مناقب ابن شهر آشوب می‌نویسد:

در این مسجد یکی از فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام دفن شده و کرامتهائی نیز از آن جناب ظاهر گردیده است^(۱).

و مؤید این مطلب اینکه علامه بزرگوار بحرانی در کتاب نفیس و گرانقدر «عوامل العلوم» نقل می‌کند و تصریح می‌نماید که حضرت رضا علیه السلام دارای پنج فرزند پسر و یک دختر بودند و ضمن اینکه اسامی فرزندان حضرت را یکی یکی بیان می‌کند، متذکّر شده است که آن فرزند حضرت رضا علیه السلام که در مرو مدفون است نامش علی می‌باشد.^(۲)

و ظاهراً امامزاده علی بن رضا علیه السلام همان است که در بعضی از

۱. منتهی الآمال: ج ۲ ص ۵۴۸، مناقب ابن شهر آشوب: ج ۴ ص ۳۶۲.

۲. عوامل العلوم: ج ۲۲ ص ۳۷۱.

۵۴..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

اقوال دیگری که مربوط به فرزندان حضرت است از او به نام «حسن» یاد شده است.

□ حضرت ابراهیم بن رضا علیه السلام

یکی دیگر از فرزندان حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام که در کتب تاریخ و حدیث از او نام برده شده، ابراهیم بن رضا علیه السلام می باشد^(۱) که در مورد محل دفن و مزار و بارگاه آن بزرگوار اختلاف است.

آنچه که در ضمن بررسی و تحقیقات زیادی، بدست آمده، این است که بعضی قائلند مزار و بارگاه شریف این امامزاده واجب التعظیم در شهر قوچان است و در کتاب شریف «ناسخ التواریخ» محقق محترم می نویسد:

مورّخ شهیر مرحوم محمّد حسن خان اعتماد الدوله صاحب کتاب «مطلع الشمس» (که گزارشی از سفری است که به همراه ناصر الدین شاه به زیارت مشهد مقدّس رضوی مشرف شده است) می نویسد:

از مشاهد معظّمه در قوچان مزار سلطان ابراهیم است که می گویند پسر حضرت امام رضا علیه السلام بوده و بقعه و بارگاه و ایوان و صحن و مسجد دارد^(۲).

۱. کشف الغمه: ج ۳ ص ۵۷.

۲. ناسخ التواریخ: ج ۱۴ ص ۳۸۳.

گزیده‌ای از زندگانی فرزندان امام رضا علیه السلام..... ۵۵

و همچنین در کتاب شریف و نفیس «تحفة العالم فی شرح المعالم» که به خاطر اهمیت فوق العاده‌اش به پایان جلد ۴۸ «بحار الانوار» ملحق شده است، محقق محترم نیز متذکر امامزاده ابراهیم در قوچان می‌شود. (۱)

و قابل توجه اینکه امامزاده ابراهیم علیه السلام در قوچان تا چندی قبل منسوب به حضرت رضا بوده و ایشان را فرزند امام علی بن موسی الرضا علیه السلام می‌دانستند و طبق تحقیقات به عمل آمده، بر روی صندوق چوبی قبر این امامزاده نوشته شده است که این مزار ابراهیم بن رضا علیه السلام است و همچنین در یک طومار خطی بسیار قدیمی و کهن که در دست یکی از خانواده‌های سادات منطقه قوچان است از این امامزاده واجب التعظیم به ذوالانوار تعبیر شده که صراحتاً در آن ابراهیم بن رضا نوشته شده و قاتل ایشان را یوسف بن نعمان جوینی معرفی نموده است، ولی قبل از چندی که ضریح جدید این امامزاده در حال ساخت بوده بعضی از اهالی این منطقه با عنوان عامیانه اینکه حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام یک فرزند بیشتر نداشته‌اند، این امامزاده را منسوب به موسی بن جعفر علیه السلام نموده‌اند و ایشان را برادر امام رضا علیه السلام معرفی کرده‌اند و هم اکنون بر روی ضریح آن امامزاده عنوان ابراهیم بن موسی علیه السلام نوشته شده است.

به هر حال ممکن است که مضجع شریف امامزاده ابراهیم فرزند

---

۱. بحار الانوار: ج ۴۸ ص ۳۲۰، و تحفة العالم فی شرح المعالم: ج ۲ ص ۳۸.

۵۶.....فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در این مکان شریف باشد و یا طبق قول بعضی، مزار شریف این امامزاده واجب التعظیم در شهر شاهرود قرار گرفته باشد.

لازم به ذکر است در منابعی که شرح حال این امامزاده را نوشته‌اند، منقول است که این امامزاده بزرگوار از طریق زغال چالِ اَبَر و مازندران به منطقه پشت بسطام با جمعی از سادات وارد گردیده و اولین برخورد ایشان با یک چوپان بوده است و این امامزاده محترم برای اینکه در شهر شناخته نشود لباس خود را به چوپان داده و لباس او را بر تن می‌کند. ولی در عین حال بوسیله خبرچینی خود چوپان یا به دلیلی دیگر شناسائی می‌شود و او را شهید می‌کنند و در همین محل که در حاشیه شهر شاهرود می‌باشد و مسیر پیاده مردم بسطام برای سفر به مشهد بوده است، دفن می‌کنند.

قابل توجه اینکه این امامزاده واجب التعظیم دارای کرامات و معجزات زیادی بوده و مورد توجه عاشقان و دوستداران اهل البیت علیهم السلام می‌باشد و معروف است که افراد زیادی که عقیم بوده و بچه‌دار نمی‌شده‌اند به این امامزاده بزرگوار متوسل شده و حاجت روا گردیده‌اند.

در هر صورت اگر مزار شریف امامزاده ابراهیم علیه السلام فرزند امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در قوچان باشد یا در شاهرود، صاحب کتاب شریف «کنز الانساب» برای ایشان ۸ فرزند نام می‌برد که اسامی آنها عبارت است از: محمّد، محمود، احمد، طیب، موسی، ابراهیم،

گزیده‌ای از زندگانی فرزندان امام رضا علیه السلام..... ۵۷

یعقوب، و حافظ، و بعد از آن هم نام فرزندان بعضی از اولاد ابراهیم را بیان می‌کند که مجال بیان آنها در این مختصر نمی‌باشد. (۱)

□ حضرت حسین بن رضا علیه السلام

یکی دیگر از فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام حسین بن رضا علیه السلام می‌باشد که محقق گرانمایه، حجة الاسلام و المسلمین حاج شیخ علی اکبر مهدی پور در کتاب ارزشمند «اجساد جاویدان» بعد از بررسی و تحقیق دقیق می‌نویسد (۲):

حرم مطهر شاهزاده حسین، مشهورترین و باشکوهترین زیارتگاه قزوین و یکی از کهن‌ترین مشاهد متبرکه ایران است.

این حرم باصفا به فرزند بلافصل امام رضا علیه السلام «شاهزاده حسین بن علی بن موسی الرضا علیه السلام» منسوب است.

این غنچه نشکفته گلستان امامت به هنگام تشریف فرمائی امام رضا علیه السلام به ایران و توقف در قزوین، در گذشته است.

حمد الله مستوفی متوفای ۷۵۰ هـ در این رابطه می‌نویسد:

«علی بن موسی الرضا علیه السلام متواری شده و به قزوین آمد و در سرای داود بن عیسی عازبی نزول کرد و او را پسری دو ساله آنجا

---

۱. کنز الانساب: ص ۹۷.

۲. اجساد جاویدان: از صفحه ۸۳ تا صفحه ۸۹.

متوفی شد، مشهد او مشهور است»^(۱).

پیش از مستوفی، عبدالکریم رافعی، متوفای ۶۲۳ هـ در کتاب پر ارج «التدوین فی ذکر اخبار قزوین» از حافظ ابو یعلی متوفای ۴۴۶ هـ نقل می‌کند که وی در کتاب ارزشمند «تاریخ قزوین و فضائلها» نوشته است: «مشهور است که حضرت رضا علیه السلام از قزوین عبور فرموده، و در سرای "داوود بن سلیمان غازی" پنهان بوده است»^(۲).

میزبان حضرت رضا علیه السلام در قزوین: «داود بن سلیمان بن جعفر» بود که مشهورترین نسخه کتاب «صحیفة الرضا» را از آن حضرت روایت کرده است.

... از تعبیر ابو یعلی و مستوفی استفاده می‌شود که امام رضا علیه السلام فقط به صورت عبوری وارد قزوین نشده، بلکه مدتی در آنجا توقف داشته‌اند، ولی بصورت علنی نبوده است، تا اهالی قزوین آگاه شوند و به محضر آن حضرت شرفیاب گردند.

و شاید به همین دلیل داود بن سلیمان فرصت کرده که کتاب «صحیفة الرضا» را از آن حضرت استماع و استنساخ نماید.

به هر تقدیر در ایام توقف آن حضرت بود که آقا زاده گرامیش «حسین» که بیش از دو بهار از عمر شریفش نگذشته بود، بدرود حیات گفت و در آن سرزمین مدفون گردید.

۱. تاریخ گزیده: ص ۷۸۹.

۲. التدوین: ج ۱ ص ۵۶.

گزیده‌ای از زندگانی فرزندان امام رضا علیه السلام..... ۵۹

نگارنده بارها توفیق تشرّف به حرم باصفای این امامزاده جلیل القدر را پیدا کرده، توجّه خاصّ اهالی قزوین را به این حرم مطهر مشاهده نموده است. از بررسی صفحات تاریخ استفاده می‌شود که این توجّه همگانی در همه قرون و اعصار بوده است.

شیخ عبدالجلیل رازی، دانشمند گرانمایه قرن ششم، در کتاب پر ارج «النقض» که سال ۵۶۰ هـ به تألیف آن پرداخته، در شمار حضرت معصومه و حضرت عبدالعظیم، از شاهزاده حسین یاد کرده و می‌نویسد: «اهل قزوین: از شیعه و سنی به زیارت ابو عبدالله حسین بن رضا علیه السلام می‌روند». (۱)

حمد الله مستوفی، که خود اهل قزوین بوده و تعدادی از نیاکانش از طرف خلفاء حاکم قزوین بودند، در کتابهای گرانسنگ خود، که به سالهای ۷۳۰ و ۷۴۰ هـ به تألیف آن پرداخته است، به هنگام بحث از مقابر قزوین می‌نویسد:

«و در آن مقبره، مشهدی است از آن پسر علی بن موسی الرضا علیه السلام، وفات آن پسر در دو سالگی بود، و گویند: حسین نام داشته است». (۲)

در طول قرون و اعصار در هر کتابی از قزوین و مزارات آن سخن به میان آمده، از شاهزاده حسین به عنوان: فرزند بلافصل امام

---

۱. النّقض: ص ۵۸۹.

۲. تاریخ گزیده: ص ۷۸۴، و نزهة القلوب: ص ۶۳.

۶۰..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

رضا علیه السلام سخن رفته است. (۱)

سپس محقق محترم کتاب «اجساد جاویدان» بعد از بیان دلایل علمی متعدّد و قاطعی که برای اثبات تعدّد فرزندان امام رضا علیه السلام مطرح می‌کند به عنوان نتیجه‌گیری می‌نویسد:

ولی بر اساس شواهد فراوان، تردیدی نداریم که این حرم باصفا به غنچه‌نشکفته بوستان رضوی حضرت شاهزاده حسین، فرزند امام هشتم علیه السلام مربوط است. (۲)

□ حضرت جعفر بن رضا علیه السلام

یکی دیگر از فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام، امامزاده جعفر بن رضا علیه السلام می‌باشد که در اکثر کتابهای تاریخ و حدیث که به فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام پرداخته است، ایشان را به عنوان سومین فرزند حضرت نام برده‌اند. (۳)

و صاحب کتاب نفیس «ریشه‌ها و جلوه‌های تشیع اصفهان در طول

---

۱. رساله اسدیّه: ص ۹۷، زینة المجالس: ص ۳۸۲، حدائق السیاحه: ص ۳۷۲، بوستان

السیاحه: ص ۴۵۸، جنة النعیم: ص ۲۱۹، مرآت البلدان: ج ۴ ص ۱۷۴.

۲. اجساد جاویدان: ص ۸۹.

۳. كشف الغمّة: ج ۲ ص ۲۶۷، بحار الانوار: ج ۴۹ ص ۲۲۱، عوالم العلوم: ج ۲۲

ص ۳۷۰، نور الابصار شبلنجی: ص ۱۷۷، سیر اعلام النبلاء: ج ۹ ص ۳۹۳، الفصول

المهمّة: ص ۲۴۶، جنّات الخلود: ص ۳۳، تذکرة الانمّه: ص ۱۱۶، تحفة العالم فی

شرح المعالم چاپ شده در جلد ۴۸ بحار الانوار صفحه ۳۲۰.

گزیده‌ای از زندگانی فرزندان امام رضا علیه السلام..... ۶۱

تاریخ» در جلد ۲ صفحه ۲۰۴ از کتاب خود می‌نویسد:

«امامزاده جعفر علیه السلام که مشهور به امامزاده شاه کرم بوده است، و محلّ بقعه و مزار آن، واقع در جاده فرودگاه بین‌المللی اصفهان، نزدیک به پایگاه هشتم شکاری است، گفته می‌شود که این بزرگوار، فرزند بدون واسطه امام علی بن موسی الرضا علیه السلام به شمار آمده است، و ایشان را «جعفر بن رضا علیه السلام» و به تعبیر دیگر «ابن الرضا» می‌خوانند. از این امامزاده بزرگوار کرامات فراوانی ظاهر گردیده که مورد توجه مردم قرار گرفته (و به همین جهت، به امامزاده شاه کرم شهرت یافته است)، و نویسنده این سطور (شخصاً) کراماتی از ایشان دیده‌ام، که علامت مقام معنوی آن بزرگوار، و نشان دهنده انتساب ایشان به امام هشتم، حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام می‌باشد». (۱)

لازم به ذکر است زمانی که پایگاه هشتم شکاری و فرودگاه بین‌المللی اصفهان در دست احداث و تأسیس بود، در هنگام اجرای عملیات ساخت و توسعه، با توجه به اینکه بقعه قدیمی و کهن این امامزاده داخل زمینهای تحت تصرف پایگاه هشتم شکاری واقع شده بود و همچنین صحن و بارگاه قابل توجهی نداشت، مجری طرح نظامی جناب آقای مهندس شریفی دستور تخریب این بقعه را می‌دهد که صدها سال محلّ رفت و شد عاشقان اهل بیت و ارادتمندان به ساخت

---

۱. ریشه‌ها و جلوه‌های تشیع اصفهان در طول تاریخ: ج ۲ ص ۲۰۴.

۶۲..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

مقدّس علی بن موسی الرضا علیه السلام و محلّ تمسّک و توسّل به آل الله علیهم السلام و نزول ملائکه رحمت بوده است، ولی به شهادت ده ها نفر از شاهدان عینی (که اکنون از افراد کهنسال منطقه می باشند) به اعجاز الهی وقتی ماشین لودر، به منظور تخریب، نزدیک بقعه می شود از کار می افتد. برای بار دوّم یک ماشین دیگر برای تخریب نزدیک می شود و آن هم وقتی به حریم امامزاده جعفر بن رضا علیه السلام می رسد دو مرتبه از کار می افتد و بنا بر آنچه نقل می کنند برای بار سوم نیز این عمل تکرار می شود و مجری طرح که برای تخریب اصرار داشته و هم اکنون نیز حیات دارد، بلافاصله در همان محلّ دچار حادثه و شکستگی پا می شود لذا به اشتباه خود و عظمت امامزاده جعفر بن رضا علیه السلام پی می برد و با خلوص و صفای خاصّی، بنخاطر جبران این هتک حرمت دستور می دهد که ساختمان و امکاناتی برای این بقعه ساخته شود.

بقعه متبرّکه امامزاده با توجه به موقعیت حسّاس خود و وجود آن در منطقه نظامی پایگاه هشتم شکاری بعد از انقلاب و در طول زمان جنگ بنخاطر مسائل امنیتی، بعضی از روزها درب آن بسته بود، چراکه تردّد زیاد و بدون کنترل به صلاح امنیت شهر و کشور نبود، ولی به حمد الله بعد از زمان جنگ و بهبود وضعیت امنیتی با عنایت خاصّی از مراجع معظم تقلید و علمای بزرگ و همکاری مسئولین استان بعد از اینکه رونوشت شجره نامه امامزاده جعفر بن رضا علیه السلام از آستان قدس رضوی علیه السلام دریافت شد، با حضور جمع کثیری از علماء و بزرگان و مؤمنین اصفهان و شهرستانهای مختلف کلنگ

گزیده‌ای از زندگانی فرزندان امام رضا علیه السلام..... ۶۳

ساختمان جدید بدست محقق عالیقدر و محدث کبیر حضرت آیه الله حاج سید محمد باقر موحد ابطحی دام عزه العالی و بزرگ اساتید حوزه علمیه اصفهان حضرت آیه الله حاج سید حسن فقیه امامی دام ظلّه العالی بر زمین زده شد و بقعه قدیمی و کهن آن تخریب گردید.

با توجه به موقعیت حساس این امامزاده، و نزدیکی آن به فرودگاه بین‌المللی اصفهان، که محل اعزام حجّاج بیت الله الحرام، و نیز زائران خانه خدا و مدینه منوره و عموم مشاهد مشرفه است و نیز با عنایت به این که بقعه و مزار این امامزاده محلّ توجه و در دیدگاه عموم مسافرانی است که از همه شهرها و کشورهای اسلامی و غیر اسلامی، وارد شهر تاریخی و مذهبی اصفهان می‌شوند، زیر نظر هیئت امنائی مرکب از جمعی از علماء و صلحاء و مؤمنین، بنای قدیمی بقعه امامزاده، تخریب گردیده، و طبق نقشه‌ای بسیار جالب و جامع (که سمبلی از مظاهر اعتقادی، تاریخی، هنری و ادبی مردم اصفهان را به نمایش بگذارد، و تجلیگاهی برای مذهب تشیع، و مکتب اهل البیت علیهم السلام به شمار آید) ساختمانی جدید و مفصل، در حال تأسیس می‌باشد. طبق نقشه یاد شده ساختمان اصلی (شامل بقعه و گنبدی بزرگ و بی نظیر و مناره‌های بلند و باشکوه و رواقها و ایوانها و سایر ملحقات از قبیل: مسجد، حسینیه، کتابخانه، در مانگاه و زائر سرا و...) در قطعه زمینی متجاوز از چهار هزار متر مربع می‌باشد که بعضی قسمتهای آن یک طبقه، بعضی دو طبقه و بعضی دیگر سه طبقه است و تمامی زیربنای بقعه مرکزی آن ۸۳۰۰ متر مربع می‌باشد و مجموع این فضای عظیم در

۶۴..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

فضایی بسیار وسیع و با مساحتی در دهها هزار متر مربع قرار می‌گیرد. امید است با عنایت خداوند متعال، و توجهات صاحبان ولایت علیهم السلام و بالاخص حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام فعالیت ساختمانی هرچه زودتر مراحل خود را طی کند و تجلیگاهی برای مکتب تشیع و صحنه‌ای از نمایش عمق اعتقاد شیعیان و ارادتمندان خاندان رسالت علیهم السلام تحقق یابد و پایگاهی عظیم، برای نشر و گسترش فرهنگ غنی مکتب ولایت و تعلیم و تبلیغ احکام اسلام و ترویج و گسترش مبانی دین و ایمان محسوب گردد. (۱)

ضمناً طبق گزارش هیئت محترم امنای این امامزاده عظیم الشان، مراسم رسمی این حرم مطهر روزهای اربعین می‌باشد که در این روز مراسم عزادای بسیار عظیم و بی‌نظیری با حضور ده‌ها هزار نفر از عاشقان و دلباختگان حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام که از شهرستانهای مختلف دور و نزدیک بصورت دسته‌عزاداری یا گروهی به این حرم مطهر مشرف می‌شوند، تشکیل می‌گردد، که این مراسم باشکوه نیز در معنویت این حرم با صفا مزید بر علت است.

خداوند اهل خیر و نیک اندیشان را که با بزرگداشت و همچنین مودت و نیکی به فرزندان و ذوی القربای رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم که یکی از دستورات الهی در قرآن مجید و تنها درخواست و تقاضای رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم به عنوان اجر و مزد رسالت ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ

---

۱. ریشه‌ها و جلوه‌های تشیع اصفهان در طول تاریخ: ج ۲ ص ۲۰۵.

گزیده‌ای از زندگانی فرزندان امام رضا علیه السلام..... ۶۵

عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى ﴿١﴾^(۱) بود با افتخار و به نیکی پاسخ دادند، سربلندی و عزت و اجر دنیا و آخرت عنایت فرماید، و این مدال عزت و افتخار بر همه آنان مبارک باد.

□ حضرت فاطمه بنت الرضا علیه السلام

یکی دیگر از فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام فاطمه می‌باشد که احادیث اخلاقی و اعتقادی متعددی را از پدر خود یا معصومین دیگر نقل می‌کند. که از جمله این احادیث، حدیث منزلت، و حدیث غدیر، و احادیث سلسله فاطمیات می‌باشد که بعضاً شیخ صدوق در «عیون اخبار الرضا علیه السلام»^(۲) و علامه بزرگوار مجلسی در کتاب شریف «بحار الانوار»^(۳) نقل کرده‌اند. و وجود فاطمه علیها السلام نیز خود دلیل بر تعدد فرزندان امام رضا علیه السلام می‌باشد.

و مرحوم حاج شیخ عباس قمی اعلی الله مقامه الشریف نیز در جلد دوم «منتهی الآمال» بعد از اینکه یک حدیث اخلاقی از فاطمه بنت الرضا علیه السلام روایت می‌کند، چنین می‌نویسد:

«در کتب انساب نیز ذکر کرده‌اند که آن حضرت را دختری بوده فاطمه نام که زوجه محمد بن جعفر بن قاسم بن اسحاق بن عبدالله بن

۱. سوره شوری آیه ۲۳.

۲. عیون اخبار الرضا علیه السلام: ج ۲ ص ۷۰ و ۷۱.

۳. بحار الانوار: ج ۷۵ ص ۱۴۷، ج ۷۳ ص ۲۶۳، ج ۶۸ ص ۷۷.

۶۶..... فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

جعفر بن قاسم است، و شبلینجی در «نور الابصار» کرامتی از این مخدّره نقل کرده است»^(۱).

قابل توجّه است که در روایات و اقوال متعدّدی که دلالت بر تعدّد فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام داشته و متذکّر نام دختر حضرت شده‌اند، در بعضی از آنها دختر حضرت با نام عایشه عنوان شده است و این ممکن است بخاطر این بوده که حضرت همانگونه که طبق نظر بعضی تعداد فرزندان خود را معین نکرده بودند احتمالاً به خاطر تقیه و حفظ جان این دختر در آن موقعیت حسّاس و زمانهای بعد از آن علاوه بر اسم مبارک فاطمه، دختر خویش را عایشه نیز لقب داده‌اند، چنانچه در نام‌گذاری اولاد ائمه علیهم السلام این گونه نام‌گذاری به خاطر تقیه مرسوم بوده است. و ضمناً در بعضی از اقوال و روایات وجود این دختر مطرح شده است ولی اسم او بیان نشده است، چرا که دختران نوعاً در سطح جامعه کمتر حضور داشته‌اند و به همین مناسبت اسم آنان نیز کمتر مطرح می‌شده است. چنانچه در این زمان نیز پسران خانواده‌ها به مراتب بیشتر از دختران آنان شناخته شده هستند. لذا ممکن است صاحبان آن اقوالی که نام دختر حضرت را عایشه معرفی کرده‌اند، به خاطر اینکه اطلاع کافی نداشته‌اند، در اسم آن مخدّره دچار اشتباه شده‌اند.

و آنچه از اسناد و مدارک تاریخی و حدیثی استفاده می‌شود این

---

۱. منتهی الآمال: ج ۲ ص ۵۴۹، و ناسخ التواریخ: ج ۱۴ ص ۳۸۵.

گزیده‌ای از زندگانی فرزندان امام رضا علیه السلام..... ۶۷
است که قطعاً اسم اصلی دختر حضرت رضا علیه السلام فاطمه بوده
است، چرا که:

اولاً: اقوالی چند دلالت صریح بر این مطلب دارد.
ثانیاً: کلیه احادیثی که از این مخدّره روایت شده با عنوان فاطمه بنت
الرضا علیه السلام نقل شده است نه با عنوان عایشه بنت الرضا علیه السلام.
ثالثاً: در کتاب «ریاحین الشریعه» که در معرفی زنان برگزیده تاریخ
اسلام نوشته شد، محقق محترم دختر امام علی بن موسی الرضا علیه
السلام را فاطمه معرفی می‌نماید. و در اثبات وجود ایشان و اسم آن
مخدّره دلائل و مدارک متنوعی ارائه می‌دهد^(۱).

□ امامزاده مختار از اولاد جعفر بن رضا علیه السلام

سید مرتضی علم الهدی صاحب کتاب شریف «کنز الانساب» (که
پیرامون فرزندان و احفاد ائمه طاهرین علیهم السلام نوشته شده و یک
نسخه از چاپ سنگی آن در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود
می‌باشد) بعد از اینکه امامزاده جعفر را بعنوان یکی از اولاد امام علی بن
موسی الرضا علیه السلام معرفی می‌کند، در صفحه ۹۷ از کتاب خود،
شش فرزند برای امامزاده جعفر بن رضا علیه السلام معرفی می‌کند و حتی
محلّ شهادت بعضی از آنها را متذکر می‌شود، و سپس در صفحه ۹۹ از
کتاب خود فرزندان عبدالله بن جعفر بن رضا علیه السلام را یکی پس از

۱. ریاحین الشریعه: ج ۵ ص ۳۰ و ۳۱.

۷۰.....فرزندان امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

۳۳ - رجال الطوسي	۴۲ - كنز الأنساب
۳۴ - رجال المجلسي	۴۳ - رباحين الشريعة
۳۵ - مجمع الرجال	۴۴ - اجساد جاويدان
۳۶ - تهذيب المقال	۴۵ - ناسخ التواريخ
۳۷ - معجم رجال الحديث	۴۶ - ريشهها و جلوهای تاريخ تشيع
۳۸ - تنقيح المقال	اصفهان در طول تاريخ
۳۹ - الجامع في الرجال	۴۷ - تاريخ گزيده
۴۰ - المجدي في انساب الطالبين	۴۸ - يادداشتهاي مصلح الدين مهدي
۴۱ - سير اعلام النبلاء	

بخشی از مقدم سوم :

... هر یک از فرزندان و
نورچشمان امام علی بن موسی
الرضا (ع) آینه پر جلالی هستند
که نور شمس الشموس را در
دل‌های مومنان می تابانند و روح
ایمانان را صفای بخشند .
هر بقعه و بارگاه آن عزیزان خدا
نیز شعبه ای است از حریم قدس
ثامن الحجج که قبله عارفان و بیت
الحرام عاشقان می باشد.

« وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا »